

Eigenlijk hebben we hier te maken met een demasqué en dat is jammer voor degenen (ik hoor daar ook bij) die zich Gerretson willen herinneren als de dichter van de bundel *Experimenten*, die poging om een heden te laden met een geïdealiseerd verleden, zo fraai gevangen in het begrip 'bezielde retoriek'.

Th.A. Fafié, K.G. van Manen, J.L.J. Meiners (red), *Hoe het Lutherde in Nederland. De geschiedenis van de Lutherse gemeenten*, deel II. SLUB, Woerden 1997. ISBN 90 802033 9 4. f 24,50.
– Derk Jansen

In 1994 verscheen het eerste deel van *Hoe het Lutherde*. Nu ligt dan het tweede, tevens laatste deel voor ons. Werden in het eerste deel 27 gemeenten besproken, in deel II wordt nog forser uitgepakt; maar liefst 41 gemeenten passeren de revue, waaronder een aantal niet meer bestaande. In het voorwoord schrijft de redactie dat die opgeheven gemeenten in het verleden een niet onaanzienlijke plaats in Luthers Nederland hadden ingenomen. Een niet ingewijde moet dat op voorhand aannemen, want uit de beschrijving van gemeenten als Baarn/Soest, Medemblik, De Rijp, Vaals en Workum wordt dat niet recht duidelijk. In diverse bijdragen wordt gewezen op de betekenis en invloed van de gemeente Amsterdam; de achtergrond en de finesses komt men echter niet te weten. Dat geldt evenzeer de zg. *Huagse Unie* (ca. 1700), reeds genoemd op 31 en min of meer besproken op 127 in het opstel dat handelt over de gemeente 's-Gravenhage. Het is verleidelijk aan de hand van de beschrijving van deze gemeente wat dieper in te gaan op de onvolkomenheden die aan dit boek kleven. De opzet van de bundel vraagt echter om een *algemeen* commentaar en aan de hand van een aantal opmerkingen zal ik me daartoe beperken.

Het valt op dat sommige belangrijke gemeenten relatief weinig aandacht krijgen. Tien bladzijden over de lange en indrukwekkende geschiedenis van de gemeente 's-Gravenhage is mager in vergelijking met de zeven voor de nog geen 50 jaren bestaande gemeente Eindhoven; de nog veel jongere gemeente Flevoland krijgt evenveel bladzijden toebedeeld. Het is jammer dat de redactie niet wat alerter is geweest op het taalgebruik van sommige medewerkers. De correctiestift had best driftiger gehanteerd mogen worden om meer een-

heid in concept en stijl te bereiken. Het informatiegehalte van de diverse bijdragen is zeer verschillend. Sommige bijdragen leggen wel heel sterk het accent op 'minor points' als kerkgebouw en orgel, terwijl kwesties waar men meer van zou willen weten als de negentiende-eeuwse richtingenstrijd en de houding jegens andere kerken – behoudens in een enkel opstel – nauwelijks aan de orde komen. Kortom: het had allemaal evenwichtiger en minder oppervlakkig gekund. De bundel is wél mooi uitgevoerd en goedkoop. Voor het gemiddelde Lutherse gemeentelid en de geïnteresseerde leek zeker informatief. Al bladerend en schiftend kan die nog heel wat van zijn gading vinden. Literatuuropgave en predikantenlijst per gemeente geven een handleiding voor verdere studie.

G. Harinck en R. Janssens (red.), *Het Amersfoorts congres van 1948*, AD Chartas-reeks 1/Groen van Prinsterer Reeks 83, Uitgeverij De Vuurbaak, Barneveld 1998. 160 blz. III. ISBN 90 5560 143 8. f 24,50.
– Lodewijk Winkeler

Met deze artikelenbundel over de 'bakermat voor een premature geboorte' (J.P. de Vries) van het GPV presenteert het Archief- en Documentatiecentrum van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) zijn publicatiereeks. Dat hij bovendien verschijnt als nummer 83 van nog een andere reeks, namelijk die van het wetenschappelijk bureau van het Gereformeerd Politiek Verbond, verdient weliswaar niet de schoonheidsprijs, maar is anderzijds wel zinvol. Het boek handelt immers over de ontstaansgeschiedenis van het GPV, die aanzienlijk complexer blijkt dan over het algemeen en voor het gemak nogal eens wordt aangenomen.

De partijvorming der Vrijgemaakten kwam niet tot stand vanuit een weloverwogen politiek alternatief voor de ARP, maar vanuit de weigering van de AR-leiding om partij te kiezen in het kerkelijke conflict rond de vrijmaking. De Vrijgemaakten daarentegen bleven hardnekkig vasthouden aan hun eis dat de partij een standpunt zou innemen, wat in verscheidene lokale kiesverenigingen resulteerde in afsplitsingen. Deze zouden zich pas later aaneensluiten tot het GPV.

In deze bundel wordt het conflict veelzijdig belicht, zowel op lokaal niveau aan de hand van de ontwikke-